

СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ВІКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Ψ

Психогенеза особистості: норма і девіація

Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол №4 від 30 березня 2017 року)

Психогенеза особистості: норма і девіація : зб. наук. статей ; [гол. ред.
Я. Гошовський]. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 252 с.

Редакційна колегія:

Ярослав Гошовський - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (*головний редактор*);

Оксана Іванашко - кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (*член редакційної колегії*);

Дарія Гошовська - кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (*член редакційної колегії*);

Наталія Вічалковська - кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (*член редакційної колегії*).

У збірнику опубліковано результати наукових досліджень психогенези особистості як у нормативному, так і в девіантному річищі. Крізь призму авторських поглядів висвітлено широке тематичне коло актуальної психологічної проблематики психічного розвитку особистості.

За зміст публікації та достовірність даних відповідальність несе автор.

ЗМІСТ

Тетяна Щербан КОГНІТИВНО-МИСЛИТЕЛЬНІ АСПЕКТИ ТРАНС- ФОРМУВАННЯ ЗНАЇНЬ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ.....	7
Ксенія Максименко ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНА ПСИХО- ТЕРАПІЯ ЕМОЦІЙНИХ РОЗЛАДІВ: БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ	13
Ярослав Гошовський ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В РЕВІТАЛІ- ЗАЦІЙНІЙ РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ-ДЕПРИВАНТАМИ.....	19
Зоряна Ковальчук ПСИХОЕМОЦІЙНА СТІЙКІСТЬ УЧИТЕЛЯ У КОМУНІКАТИВНО-ПЕРЦЕПТИВНІЙ ВЗАЄМОДІЇ З ДЕПРИВОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ	28
Іннокентій Корнієнко ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ОПАНУВАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ У КОНТЕКСТІ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ЛЮДИНИ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ РАКУРС.....	34
Ірина Брецько ЕМПІРИЧНІ КОРЕЛЯТИ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ В ДЕПРИВОВАНИХ ПІДЛІТКІВ	40
Юлія Візнюк ПСИХОГЕНЕЗА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ : ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ.....	47
Наталія Вічалковська АРТ-ТЕРАПІЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТЕАТР ЯК МЕТОД КОРЕКЦІЇ.....	55
Дарія Гошовська ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ АГРЕСИВНОСТІ В УЧНІВ ІЗ ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМЕЙ.....	61
Оксана Іванашко ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ОСОБИСТІСНОГО ОРТОБІОЗУ ЯК УМОВИ АДАПТАЦІЇ ДО ПЕНСІЙНОГО ВІКУ В УМОВАХ УТВ (на базі Волинського Акме-Університету)	71
Наталія Кордунова ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ САМОТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	80
Юлія Коренєва УСКЛАДНЕНІ ПСИХОСТАНИ ВАГІТНИХ ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ: МЕДІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНИЙ ТРЕНІНГОВИЙ ПІДХІД.....	87

Досить поширеною і багаторазово поетизованою спробою уникнення екзистенційної ізоляції є розмивання меж власної особистості, занурення в іншого. Любовні та дружні відносини, породжені тривогою і страхом самотності, спочатку бувають досить інтенсивними, адже інша людина перетворюється в смисл існування. Однак, якщо партнер так і залишається лише засобом боротьби з самотністю і страхами, відносини частіше за все розпадаються. Проте з іншого боку, саме зустріч із самотністю в кінцевому рахунку робить можливою для людини глибоке і осмислене занурення в іншого [3].

Таким чином, проблема самотності виникає тоді, коли людина починає розуміти себе відокремленою від соціуму, коли виникає "Я – свідомість" особистості. Не дивлячись на багатоманітність теорій самотності в загальному розрізняють дві тенденції в її розумінні: самотність якої шукають, і самотність, якої, навпаки, бояться і від якої страждають, вона негативна та болюча. Проте, не дивлячись на те, що самотність може стимулом для наукової і творчої роботи, в більшості випадків, вона призводить до ізоляції людини – фізичної чи моральної – що, викликає в неї відчуття покинутості, нікому не потрібності, гіпертрофоване почуття жалю до себе та ін.

Список використаних джерел:

1. Вербицкая С. Л. От описания особенностей восприятия одиночества – к его определению / С. Л. Вербицкая // Прикладная психология. – 2001. – № 5. – С. 1 – 9.
2. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества / С. Г. Корчагина. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 196 с.
3. Маленкова Ф. Г. Два лика одиночества / Ф. Г. Маленкова // Человек. – 2002. – № 2. – С. 129 – 135.
4. Мовчан М. М. Самотність як феномен буття особистості: монографія / М. М. Мовчан. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 265 с.

5. Харащ А. У. Психология одиночества / А. У. Харащ // Психология. – Новый век. – 2000. – №4. – С. 187 – 192.

6. Шагивалеева Г. Р. Одиночество и особенности его переживания студентами : монография / Г. Р. Шагивалеева. – Елабуга : Изд. ОАО "Алмедиа", 2007. – 157 с.

**Юлія Коренєва, аспірантка кафедри педагогічної та вікової психології
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки**

УСКЛАДНЕНІ ПСИХОСТАНИ ВАГІТНИХ ЖІНОК РІЗНОГО ВІКУ: МЕДІАЛЬНО-РЕФЛЕКСІЙНИЙ ТРЕНІНГОВИЙ ПІДХІД

Тривожність і фрустрованість є активними чинниками, що підвищують рівень невротизації вагітних жінок різного віку, зумовлюючи перепади настрою, психосоматичні розлади, депресивні поведінкові модальності та інші амортизаційні для здоров'я майбутньої матері і дитини психостани. Вважаємо, що ревіталізаційна робота з такою специфічною гомогенною вибіркою повинна будуватися згідно з постулатами генетичної психології (за С. Максименком) як функціональний синтез способів, засобів, прийомів і технік клініко-онтогенетичного, соціально-психологічного, психотерапевтичного та психокорекційного методів, що дасть змогу задіяти доречні й оптимальні міри психореабілітаційної допомоги. Наша ревіталізаційна діяльність з вагітними жінками різного віку відбувалася у змістово-функціональному контексті генетичної психології, зокрема медіально-рефлексійного тренінгового підходу, з урахуванням теоретико-емпіричних доробків, які констатують розвивальний потенціал генетично-психологічної парадигми у сучасній вітчизняній практиці роботи з людьми [2; 3; 4; 6; 7].

Зазначимо, що проблема медіації як різнобічного посередництва в ускладненій або конфліктній міжособистісній взаємодії (внутрішньоособистісній комунікації) людей висвітлена у низці наукових

досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених (О. Антонова, І. Ващенко, Я. Гошовський, Н. Грішина, М. Костицький, Є. Макогончук, І. Мудрак, М. Пірен, Дж. Скотт та ін.) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8]. Традиційно медіація активно застосовується у конфліктології як результативний спосіб вирішення різнотипних конфліктів, додання непорозумінь і бар'єрів, що передбачає їхнє істотне зниження або завершення завдяки професійній участі третьої (нейтральної, примирювальної, погоджувальної) сторони. Отож медіальний підхід передбачає спеціальну посередницько-примирювальну діяльність за обов'язковою участю третьої сторони (психолога, юриста, медіатора), яка зводиться до пошуку конфліктуючими сторонами шляхів вирішення проблеми. Такий медіаційний супровід дозволяє якщо не припинити й вичерпати конфлікт, то істотно знизити його негативну дію та наслідки, забезпечивши умови й створивши вектори гармонізації подальшого спілкування і співпраці. Основною сутнісною ознакою є оптимізація процесу пошуку людьми, які перебувають у напружених конфліктогенних психостанах, способів вирішення проблеми, через віднайдення компромісних рішень та встановлення певних взаємопоступок до примирення. Медіація як розгалужена мережа посередництва є спеціально організованим процесом, протягом якого всі сторони - учасники конфлікту завдяки професійним діям і зусиллям нейтрального посередника (медіатора) розважливо, планомірно і поступово доходять до спільної компромісної мети, виявляючи коло проблем і встановлюючи спільні варіанти їхнього вирішення. Все це відбувається завдяки пошукові і віднайденні альтернатив, що сприяє досягненню консенсусу, який у свою чергу є свідченням вирішеності проблеми і фіксує обопільне задоволення інтересів усіх учасників. По суті, медіальний підхід містить ключову ознаку, яка полягає насамперед у виваженому професійному цілеспрямованому втручанню, спроможному забезпечити вирішення конфліктної ситуації та зняття негативних наслідків і симптомів для всіх сторін конфлікту.

У контексті досліджуваної нами тематики застосування медіального підходу ускладнювалося тим, що потрібно було здійснювати тренінговий вплив не тільки для залагодження ймовірно існуючих конфліктів вагітної жінки з іншими людьми, але й досить часто внутрішньоособистісні конфлікти, спричинені незадовільною самоакцептацією, неадекватною самооцінкою та іншими болісними психофізіологічними станами, які й зумовлювали підвищену тривожність, надмірну фрустрованість, загострену депресивність і загальну високу невротичність.

Методологічною засадою розробленого й запровадженого нами у санаційно-психологічну діяльність низки медичних установ медіально-рефлексійного тренінгу були дослідження О. Бондаренка, Г. Вачкова, Я. Гошовського, З. Ковальчук, С. Максименка, Н. Максимової, М. Пірен, К. Рудестам, Д. Сеймура, І. Ялома, Т. Яценко та ін. Ключовим методологічним обґрунтуванням було положення, сформульоване засновником вітчизняної генетичної психології С. Максименком, який відзначає, що крім таких класично визнаних механізмів як відображення і саморегуляція вдалося встановити ще три дуже важливі механізми, зокрема опредметнення, проектування та саморозвиток [6; 7].

У дослідженні Я. Гошовського йдеться про те, що «...за методологічною ознакою медіально-рефлексійний тренінг належить до класу психорегулятивних систем, що побудовані на принципі «самокерованої діяльності». Це положення чи не найкраще засвідчує єдність з основними принципами генетичної психології, згідно з концептуальними положеннями якої генеза, розвиток можливі насамперед як саморозвиток, як «саморух» особистості. Ключовою ознакою задіяного нами медіально-рефлексійного підходу було те, що кожна зустріч сторін закінчувалася хай невеликим, але просуванням вперед, тобто спрацьовував принцип генетичної психології – поступовість, нерівномірність, гетерохронність і стрибкоподібність психічного розвитку особистості» [3, 29]. До речі, вченим упродовж тривалого часу проводилося вивчення депривованих вихованців інтернатних

і пенітенціарних закладів, зокрема із задіянням сучасних психодіагностичних і психокорекційних методів, серед яких результативним інструментарієм виступали якраз блоки медіально-рефлексійного тренінгу, які забезпечили істотне зниження агресії та автоагресії, сприяли зняттю стресогенних і фрустраційних чинників, покращували самооцінку і самоприйняття, активізували й оптимізували техніки, тактики і стратегії міжособистісного і внутрішньоособистісного спілкування [2; 3; 4].

Як відомо, до традиційно обов'язкових характерологічних параметрів керівника соціально-психологічного тренінгу належать: емпатійність, ширість, відвертість, повага, безпосередність, сприятливе ставлення, конгруентність, лабільність, позиція неоцінювання тощо. Для досягнення результативності тренінгової роботи важливе значення належить керівникові, ведучому, модераторові, насамперед наявності в нього як просоціальних гуманних особистісних рис (емпатійність, доброзичливість, уважність тощо), так і власне фахових ерудицій, які мають бути властивими для психолога – фасилітатора тренінгово-групової динаміки: 1) організаторська мобільність і особистісна вираженість та конгруентність; 2) спроможність до рефлексії як відображення власного досвіду (до речі, в налагодженні тренінгового спілкування, крім професійно-психологічних знань, умінь і навичок, нам дуже допоміг якраз досвід власної кількаразової вагітності) й думок інших людей; 3) афективна сензитивність, емоційна лабільність, когнітивна самокерованість; 4) ширість, відкритість, спонтанність, приязність у висловленні своїх почуттів, переживань і думок. Водночас має існувати фахова нейтральність і незаангажованість, адже сприймання того, що відбувається, крізь призму власного життєвого досвіду і шляхів та способів вирішення проблем вагітності може бути певною мірою навіть нав'язливим і деструктивним для успішного перебігу тренінгу.

Безперечно, важливим фактором у застосуванні медіально-рефлексійного тренінгу з вагітними жінками різного віку було те, що крім лікарів і психолога-дослідника спонтанними медіаторами в подоланні як

зовнішніх, так і внутрішніх конфліктів були їхні чоловіки, родичі, друзі, випадкові сусіди по лікарняному ліжку.

Найскладнішим завданням було застосування тренінгу з вагітними жінками, які були потенційними матерями-одиначками або розлученими. Додатковий тягар соціальних проблем істотно впливав на результативність тренінгу, адже панічність і безпорадність, загострена особистісна і соціальна тривожність, депресивність і фрустрованість та інші забарвлені негативними тональностями психостани призводили до пасивності та перепадів у роботі Т-групи або й до категоричної відмови від участі у тренінгу.

Архітектоніка медіально-рефлексійного тренінгу була шестифазовою: 1) вступ; 2) ціннісні настановлення сторін; 3) висвітлення власних побажань і очікувань усіх учасників; 4) вирішення проблеми; 5) практичні дії; 6) підведення підсумків. Упродовж безпосереднього перебігу тренінгу ми виокремлювали для власного подальшого аналізу такі основні технологічні етапи: 1) аналіз ситуації і взаємин між учасниками; 2) визначення ключових проблем і завдань; 3) розігрів (зняття ймовірних міжособистісно-комунікаційних бар'єрів); 4) пошук способів ухвалення компромісних рішень; 5) варіанти власне укладення угоди; 6) прояснення, уточнення й інтерпретація спірних моментів; 7) підведення результатів. Оптимальне комплектування учасників Т-групи за кількісними параметрами було в межах 4-6 осіб. Під час проведення тренінгу ми апробували і змішані різновікові групи, і групи тих, хто ще не народжував, і групи тих, які вже народжували три і більше разів та інші комбінації. Ми постійно залучали техніку активного слухання як цілісного комплексу дій, що засвідчували увагу, повагу і розуміння медіатором психостанів і бажань учасників, а також намагалися постійно культивувати гуманність, симпатію, довіру, чесність, відвертість тощо.

Загалом, успішне застосування медіально-рефлексійного тренінгу як посередництва й поступове досягнення згоди між учасниками конфлікту і під час нейтралізації негативних наслідків самоконфлікту відбувалося

завдяки поступовому набуттю всіма учасниками Т-групи певної єдності і взаємності інтересів – виношування і народження здорового потомства, що з кожним заняттям зумовлювало появу відчуттів взаємодопомоги і взаємодовіри та знижувало кількість, частоту і силу переживання негативних відчуттів агресії, тривоги, депресії, фрустрації та інших несприятливих для вагітності психостанів.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь : теория и практика / Бондаренко А.Ф. – К. : Укртехпресс, 1997. – 215 с.
2. Гошовський Я. Медіально-рефлексійний тренінговий підхід у контексті ресоціалізації депривованої особистості / Я. Гошовський // Збірник наукових праць / Актуальні проблеми психології: Етнічна психологія. Історична психологія. Психолінгвістика / за ред. С.Д. Максименка М.-Л. Чепи. – К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2009. – том ІХ, частина 4. – С.134-144.
3. Гошовський Я.О. Психолого-педагогічні основи ресоціалізації депривованих підлітків : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07 / Гошовський Ярослав Олександрович ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2009. – 36 с.
4. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : [монографія]. / Ярослав Гошовський – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
5. Макогончук Є. Медіально-комунікативний тренінг для підлітків-колоністів / Є. Макогончук // Ревіталізація психогенези депривованої особистості : [монографія] / за заг. ред. проф. Я. Гошовського. – Луцьк, 2015. – С. 419–440.
6. Максименко С.Д. Основи генетичної психології : навч. посібник / Максименко С.Д. - К. : НПЦ Перспектива, 1998. – 220 с.
7. Максименко С.Д. Розвиток психіки в онтогенезі : [В 2 т.] / Максименко С.Д. – К. : Форум, 2002. Т.1– 319 с.; Т.2–335 с.

8. Яценко Т.С. Психологічні основи групової психокорекції : навчальний посібник / Яценко Т.С. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.

Євгенія Макогончук, кандидат психологічних наук, юристконсульт
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ І САМОПОВАГИ ДЕПРИВОВАНИХ ГАНДИКАПОВАНИХ ПІДЛІТКІВ-КОЛОНІСТІВ: ЕМПІРИЧНИЙ РАКУРС

У контексті наукового вивчення феномену депривованої психогенези гандикапованих вихованців підліткової колонії упродовж тривалого часу нами досліджується такий невід’ємний компонент їхньої самосвідомості як образ Я. В статті нами на емпіричному рівні висвітлено специфіку впливу самоставлення і самоповаги на розвиток і функціонування всіх складових Я-концепції особистості, зокрема образовості як самопрезентації в просторі і часі ув’язненої життєдіяльності в місцях позбавлення волі. Зазначимо, що і соціальна депривація, особливо її пенітенціарна версія, і гандикапізм як негативне й упереджене ставлення до людей з особливими потребами та психофізичними недосконалостями, є вкрай негативними чинниками, які детермінують перебіг життєвого шляху людини [1].

З метою здійснення психодіагностичної та психокорекційної роботи з підлітками пенітенціарного закладу нами було використано пакет валідних і достовірних методів, які дозволили отримати різнопланову надійну інформацію. Пропонуємо результати за двома базовими методиками, які дозволили отримати емпіричні результати щодо аналізованих дефініцій «самоставлення» і «самоповага». Безпосереднє емпіричне дослідження відбувалося на базі пенітенціарного закладу «Ковельська виховна колонія» (n=104).

Пропонуємо результати виконання експериментальних завдань гандикапованими підлітками-колоністами з ЕГ (за „Тестом-опитувальником